

Մանվել Բեգլարյան

ՉՈՐԾԻՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հայ ազգային նվագարաններ

Մանվել Բեգլարյան

ԳՈՐԾԻՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հայ ազգային նվագարաններ

ԵՐԵՎԱՆ
ՎՄՎ-ՊՐԻՆՏ

2026

ՀՏԴ 780.6(075.8)

ԳՄԴ 85.315.30g73

Բ 312

Բեգլարյան Մանվել

Բ 312 Գործիքագիտություն: Հայ ազգային նվագարաններ
/ Մ. Բեգլարյան.- Եր.: ՎՄՎ-ՊՐԻՆՏ, 2026.- 32 էջ:

Ձեռնարկը ներկայացնում է հայ ազգային նվագարաններ:
Նախատեսված է կոնսերվատորիայի փողային և լարային նվա-
գարաններ ուսումնասիրող ուսանողների համար:

ՀՏԴ 780.6(075.8)

ԳՄԴ 85.315.30g73

ISBN ISBN 978-9939-60-984-3

© Մհեր Բեգլարյան, 2026

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Բորհրդային Միությունում ապրող ժողովուրդները դարերի ընթացքում ստեղծել են ազգային բարձր զարգացած երաժշտական մշակույթ:

Հազարավոր տարիների ընթացքում երաժշտությունը արտահայտել է մարդկանց աշխատանքային գործունեությունը, կենցաղը, զգացմունքները և ապրումները, մտքեր-հույզերը և պայքարը երջանիկ ապագայի համար: Մարդկային հասարակարգի ընդհանուր զարգացման հետ միասին և կյանքի որոշակի պատմական պայմանները ստեղծել են որոշակի երաժշտական արվեստ:

Մի շարք ժողովուրդների մոտ զարգացավ միաձայն երաժշտությունը, մենակատար (սոլո) և խմբերգային ունիսոն երգեցողությունը: Զարգացան ունիսոն նվագը երաժշտական գործիքի վրա, ինչպես նաև պոլիֆոնիկ երաժշտական ուղղությունները կամ համապատասխան անսամբլային գործիքային կատարողական արվեստը:

Յուրաքանչյուր ժողովուրդ ունի բազմաթիվ երաժշտական ստեղծագործություններ, որոնք ունեն հարուստ բովանդակություն, բազմաժանր են և հարուստ գեղարվեստական կերպարներով:

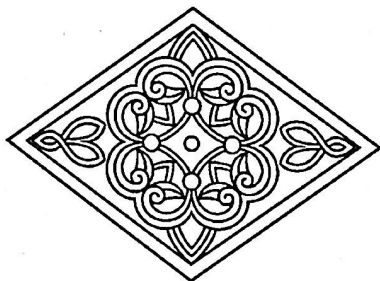
Ամեն մի ժողովուրդ մշակել է իրեն բնորոշ ինտոնացիաներ, ռիթմի զգացմունք, մեղեդու կառուցվածք և ստեղծել է յուրահատուկ երաժշտական նվագարաններ: Երգային և գործիքային արվեստը, ինչպես և երաժշտական նվագարանները, դարերի ընթացքում կատարելագործվել են ժողովրդական երգիչների և նվագարանագործ վարպետների կողմից:

ԽՍՀՄ ժողովուրդների երաժշտական նվագարանները բազմատեսակ են՝ սկսած քարե գործիքներից մինչև ամենակատարելագործված երաժշտական նվագարանները:

Նրանց մեջ կարելի է գտնել գոյություն ունեցող երաժշտական կլոր նվագարանների տեսակները:

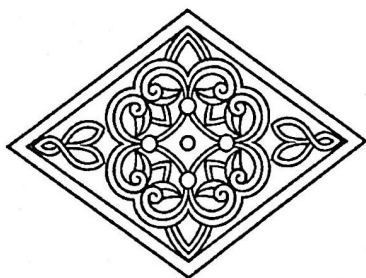
Փողային՝ մեկ կամ երկլեզվանի փայտյա, կավե, ոսկրից և մետաղյա նվագարաններ: Աղեղային և հարվածային նվագարաններ (միակողմանի և երկկողմանի թմբուկներ):

Հայ երաժշտական կատարողական արվեստում պահպանվել են հետևյալ նվագարանները՝ սրինգ, բլուլ, սանթուր, դուդուկ, զուռնա, սագ, թառ, քամանչա, քանոն, ուդ, մեծ և փոքր բամբիրներ, դիոլ, դափ, նաղարա (դիրլիպալիտո):

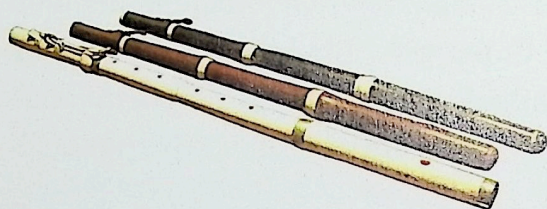

Խորհրդային Միությունում 1920 թվականին Վարդան Բունիի ղեկավարությամբ կազմակերպվեց «Արևելյան սիմֆոնիկ նվագախումբ» (40-45 հոգուց բաղկացած), որի արվեստը կազմված էր ժողովրդական երաժշտությունից: Համերգներով հաճախ հանդես է եկել այսրկովկասյան հանրապետություններում, Միջին Ասիայում, Մոսկվայում և այլուր: Նվագախումբը մեծ ազդեցություն թողեց տեղի ժողովրդական նվագարանների կատարելագործման և ազգային նվագախմբերի ստեղծման վրա:

Հայաստանում պետական առաջին նվագախումբն ստեղծվեց 1920 թվականին՝ Բունիի ղեկավարությամբ: Ալեքսանդր Սպենդիարյանը մեծ գնահատական է տվել այդ նվագախմբին՝ նրա ստեղծման առիթով:

ՓՈՂԱՅԻՆ ՆՎԱԳԱՐԱՆՆԵՐ

ԲԱԶՄԱՓՈՂ ՍՐԻՆԳ –

Բազմափող երաժշտական նվագարաններ, որոնք տարբեր են ըստ մեծության, կազմված են փայտյա, մետաղյա և եղեգի խողովակներից: Այս

նվագարանների վրա նվագում են շրթունքների օգնությամբ, կատարում են ժողովրդական պարային և երգային մեղեդիներ:

Հայաստանում բազմափող սրինգը հայտնի էր դեռ հին ժամանակներից և ամենամեծ տարածում ստացավ 20-րդ դարում Սևանի ավազանում:

ՍՐԻՆԳ – Գլանաձև մի խողովակ է փայտից, եղեգից կամ մետաղից: Երկարությունը՝ 380-650 մմ: Գլանակի վրա հանդիպում են նախշեր և ունի 8 անցք, որից 7-ը՝ երեսի կողմից, իսկ մեկը՝ հակառակ կողմից (թիկունքային մասում և բոլոր անցքերից վերև):

Հանդիպում է և 7 անցքերով սրինգ (6-1): Ներքևի մասում ունի բացվածք՝ անցք, որը նվագին չի մասնակցում: Անցքերի բացվածքը հավասարաչափ է, պատահում է խմբակային (3-3): Սրինգի ձայնալարը դիատոնիկ է: Ձայնի հնչողության տեխնիկան բավականին դժվար է:

Սրինգը հովվական նվագարան է: Հովիվը դա օգտագործում է աշխատանքային տարբեր ժամանակներում (ոչխարների հոտը հավաքելուց, կթելուց հետո, վտանգի դեպքում, երբ գայլերը հարձակվում են հոտի վրա): Հովվական մեղեդիները աշխատանքից դուրս կրում են ինքնուրույն բնույթ:

Սրինգի վրա հաճախ կատարում են «Չոբան-բայաթի» մեղեդին, որը կրում է քնարական բնույթ և արտահայտում է կարոտ, զգացմունքներ սիրած էակի նկատմամբ, կամ պարային մեղեդիներ:

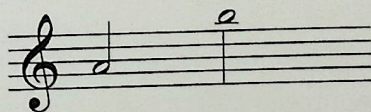
ՓԱՅՏՅԱ ՍՐԻՆԳ – Հնչում է գեղեցիկ և փափուկ, բայց խլացած հնչողությամբ:

ՄԵՏԱՂՅԱ ՍՐԻՆԳ – Հնչում է կոպիտ և կտրուկ:

Անսամբլում սրինգը դիոլի և դափի նվագակցությամբ օգտագործվել է պարերի ժամանակ:

Սրինգը հովիվների շրջապատում ամենատարածված գործիքն է, հատկապես Սևանի ավազանում: Նա համարվում է քրդերի հիմնական նվագարանը: Հայ երաժշտագետների (հատկապես՝ Կոմիտասի) կարծիքով, սրինգը հայ ժողովրդի ամենատիպիկ ազգային գործիքն է:

Սրինգի ձայնաշարը կազմված է դորիական լադում և դիապազոնը համարվում է առաջին օկտավայի *լա* (*լյա*)-ից մինչև երկրորդ օկտավայի *սի*-ն:

ԲԼՈՒԼ – Փայտյա խողովակ է՝ 380-640 մմ երկարությամբ: Ի տարբերություն սրինգի՝ բլուլը ձևավոր է, օղակային գոտիներով և վերջավորությունները լայնացած (ինչպես կլարնետի տակառիկը): Բլուլը ունի 8 անցք, 7 անցքը երեսի կողմից, իսկ մեկը՝ հակառակ կողմում և տեղավորված է բլորից վերև: Դրսից ներքևում գտնվում է անցք, որը չի մասնակցում նվագին:

Գործիքի ձայնալարը դիատոնիկ է: Բլուլի ձայնն ունի փափուկ, թավշյա և փոքրիկ խլացրած տեմբր:

Բլուլը ինչպես և սրինգը հովվական նվագարան է, որը ավելի քիչ է տարածված: Բլուլը և սրինգը նույնատիպ գործիքներ են:

ՇՎԻ – Կրկնակի սրինգ է 3 անցքերով: Գործիքը հայտնաբերվել է գերեզմանների սալիկների վրա պատկերներով արտահայտված (16-17 դդ.):

ՍՈՒՍԱԿ – 80 մմ երկարությամբ, 10 մմ տրամագծով, առանց անցքերի բաց երաժշտական գործիք է, որը պատրաստում են երեսաները ուռենու կեղևից:

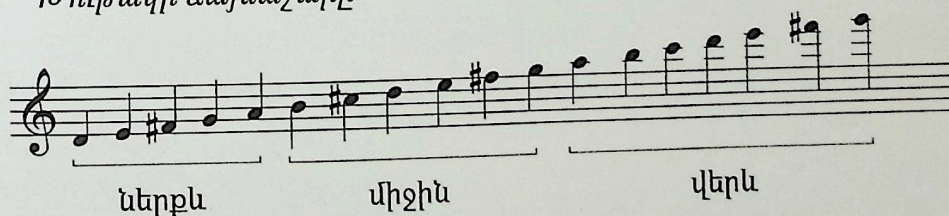
ՊԵՊՈՒԿ – Կավե շվի, սովորաբար պատրաստվում է երևակայական թռչնի կամ կենդանու տեսքով (100 մմ երկարությամբ, 70-120 մմ բարձրությամբ): Օգտագործվում է իբրև մանկական խաղալիք:

ԹՈՒԹԱԿ – Պատրաստվում է ծիրանենու փայտից, եղեգի կեղևից, ոսկրից: Գլանաձև է՝ 320-340 մմ, 7-8 անցքերով է, 7-ը մի կողմում է, իսկ 1-ը՝ հակառակ կողմում: Ձայնալարը դիատոնիկ է: Հովվական նվագարան է: Կատարում են վիրտուոզ մելիզմներով հարուստ երգեր, գործիքային պիեսներ և պարեր:

Թութակը համարվում է անսամբլային և անհատական կատարման նվագարան: Նրա դիապազոնը՝ օրկեստրային թութակ:

Թութակի ձայնաշարը

Ձայնաշարը ուժգնության դեպքում.

Թութակը կամ շվին լինում է՝ *in es*, *in d*, *in c*, ավտովի թութակը՝ *in g*, *A*.

Թութակը հնչում է գրված նոտայից 1 օկտավա վերև և համարվում է տրանսպորտային նվագարան:

in es – հնչում է 1 օկ. + փոքր տերցիա

in d – հնչում է 1 օկ. + մեծ սեկունդա

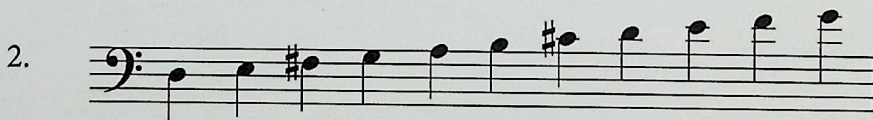
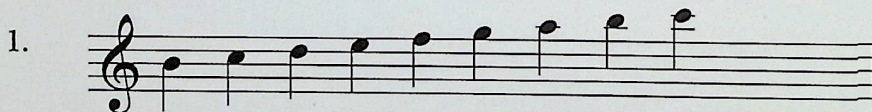
in c – հնչում է 1 օկ. վերև

Անսամբլում օգտագործվում է իբրև մենակատար և նվագակցող նվագարան, *tutti*-ների ժամանակ օգտագործվում է վերևի ռեգիստրներում, հատուկ փայլ է տալիս հնչողությանը:

Թութակը չնայած բնույթով սառը նվագարան է, բայց բնության պատկերների արտահայտման մեջ անփոխարինելի է:

1920 թվականին Վարդան Բունին ժողովրդական թութակի հիման վրա վերակառուցեց թութակը մեծ չափսերով, որի դիապազոնը 1 օկտավա ցածր էր:

Ժողովրդական թութակի դիապազոնը

Ուժգնության դեպքում (լեզվակոպ)

ՓՈՂԱՅԻՆ ՆՎԱԳԱՐԱՆՆԵՐ

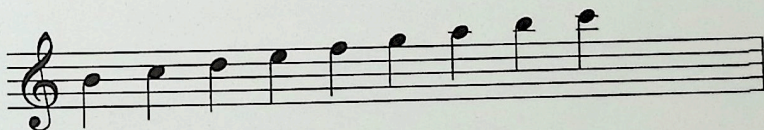
(եղեգով)

ՊԿՈՒ (պլկան) – Եղեգից պատրաստված բարակ խողովակ է (180-300 մմ երկարությամբ): Վերևի անցքերով ամրացվում է մեկ կողմանի լեզվակին: Ունի 8 անցք, որից 7-ը՝ երեսի կողմում, իսկ մեկը՝ հակառակ կողմում:

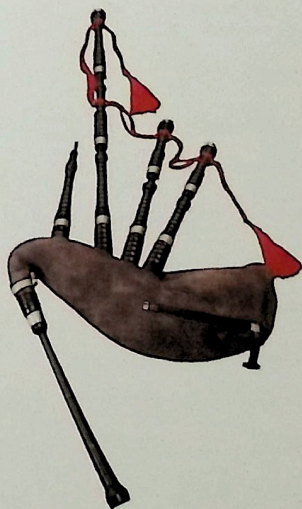

Ճայնալարը դիատոնիկ է և նույն ինտերվալով: Տարածված է երեխաների, ծերերի և հովիվների մոտ:

Պկուի ճայնալարը

ՊԱՐԿԱՊԶՈՒԿ (տիկ) – Պատրաստվում է այծի, ոչխարի կամ հորթի փոստից: Հետևի երկու ոտքերը կարում են ընդմիջտ, իսկ առջևի ոտքերին հազցնում են երկու երաժշտական գլանակներ, որից մեկը օդ մղելու համար է: Փոստի գլխավոր մասում դրվում է փայտյա փակիչ կամ հայելի: Երաժշտական խողովակները լինում են եղեգից և մի մասը մտցված է լինում

փոստի ներսում, որից օդով ձնշման տակ փչում է ամրացված կոտոշին: Գլանակի վրա կա 5 նվագող անցք:

Առաջներում տարածված պարկապզուկը լայն ընդունելություն չգտավ: Անցյալում ժողովրդական տոնախմբություններում, հարսանիքներում պարկապզուկը օգտագործում էին զուռնայի հետ:

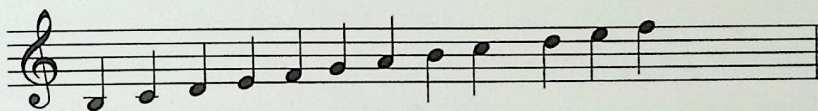
ԴՈՒԴՈՒԿ – Կազմված է երկլեզվակից (եղեգից) և համարվում է անսամբլային նվագարան: Երկու դուդուկների կատարման դեպքում մեկը նվագում է մեղեդին և շնչում է սովորաբար բերանով, իսկ մյուս դուդուկահարը (դամբաշը) պահում է անընդմեջ ձայնը և շնչում է քթով:

Դուդուկը քնարական, հուզիչ և պարային մեղեդիներ կատարող նվագարան է, ունի գեղեցիկ տեմբր, որի շնորհիվ լայն տարածում ունի ինքնագործ և պրոֆեսիոնալ անսամբլներում:

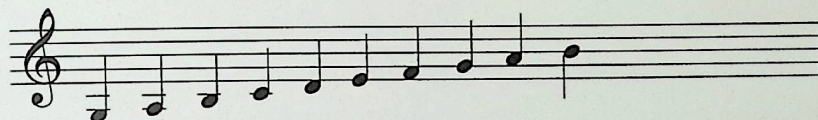
Դուդուկը միակ նվագարանն է, որը երկտեմբր է՝ մեկը մեղմ հուզիչ, իսկ մյուսը՝ ուժգին, փչելու դեպքում ավելանում է մի նոր երանգ, որը հիշեցնում է զնգոցին (զիլ և մեղմ):

1920-30 թվականներին Վարդան Բունին կատարելագործեց դուդուկը, որը կոչվեց բունիֆոն: Այժմ օգտագործվում են 3 տեսակ դուդուկներ:

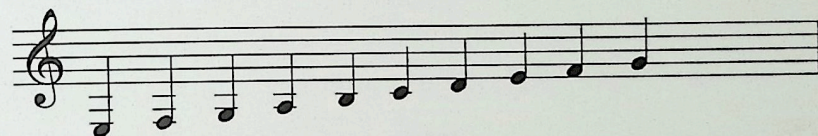
Փոքր
դուդուկ

Միջին
դուդուկ

Մեծ,
բամբ
դուդուկ

ԶՈՒՌՆԱ – Պատրաստվում է ծիրանենու, թթենու կամ ընկուզենու փայտից (պղնձից և լատունի մետաղներից) և ուրիշ նյութերից: Երկարությունը՝ 250-400 մմ, ունի 8 անցք, որից 7-ը՝ երեսի կողմից, իսկ մյուսը՝ հակառակ կողմից, որը տեղադրված է մյուս անցքերից բարձր:

Արևմտյան Հայաստանի գյուղանները տարբերվում են իրենց գալարամիջի մեծ բացվածքով:

Հնագույն նվագարան է և հիշատակված է 9-րդ դարում «Սասունցի Դավիթ» էպոսում:

Իբրև երաժշտական նվագարան օգտագործվել է բոլոր ծեսերում՝ խաղողաքաղի, զինվորական շքերթների, հարսանիքների, ժողովրդական խաղերի ժամանակ, իսկ այժմ օգտագործվում է տոնախմբությունների ժամանակ:

Զուռնան նվագում են դուդուկի նման՝ վարպետը նվագում է մեղեդին, իսկ երկրորդ զուռնա-դամբաշը՝ նվագակցում է չրնդիատվող ձայնով: Շատ դեպքերում երկու զուռնաչիներին միանում է դիուր:

Զուռնաչիների կատարողական արվեստը փոխանցվում է սերնդեսերունդ: Զուռնայի կատարողական ծրագիրը ներառում է թե՛ պարային բնույթի ստեղծագործություններ, թե՛ արևելյան մեղեդիներ՝ սահարի և հարսանյաց ծեսեր:

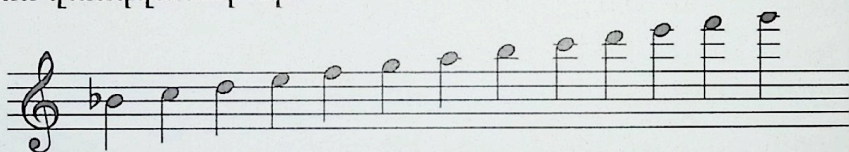
Զուռնայի ուժեղ հնչողությունը և տեմբրի առանձնահատկությունը նվագախմբերում և անսամբլներում հիմնականում կրում է դրվագային բնույթ՝ ըստ անհրաժեշտության:

Վարդան Բունիի վերակառուցած զուռնան (պրիման և ալտը) զարգացան զանգվածաբար:

Ժող.

զուռնայի

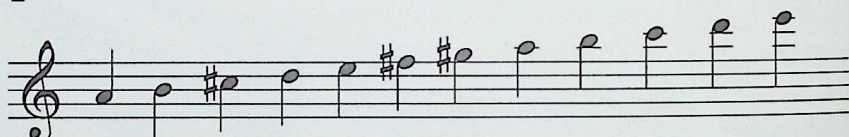
ձայնաշարը

օրկեստր

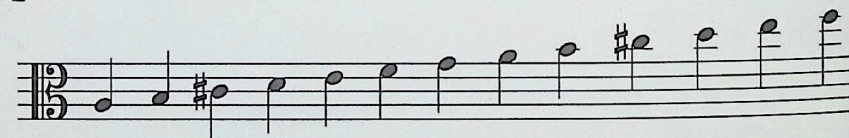
զուռնայի

ձայնաշարը

ալտ

զուռնա

ՓՈՂ – Լինում է եղջերափողի կոտորակից (ոչխարի կամ այծի)՝ (եղեգնափող եղեգից) գալարափող մետաղյա եղջերուի ձևով, որոնք հանդիպում են հին ձեռագրերի մանրանկարներում և քարե հուշարձանների վրա:

ԼԱՐԱՅԻՆ ՆՎԱԳԱՐԱՆՆԵՐ

(մզրափային)

ՍԱՁ – Տարածված է Հայոց կենցաղում:

Փոքր սագերը լինում են 500-600, մեծ սագերը՝ 1200-1500 մմ երկարությամբ:

Սագի կառուցվածքը – Վզիկի վրա կան 10-23 լարեր (աղիքից), որը կազմված է խրոմատիկ ոչ լրիվ ձայնալարից:

Յուրաքանչյուր ձայնալար բաղկացած է 1-2-3 լարերի ամբողջությունից: Սագերում հանդիպում է կարճ լար, որը կոչվում է ծինգղ:

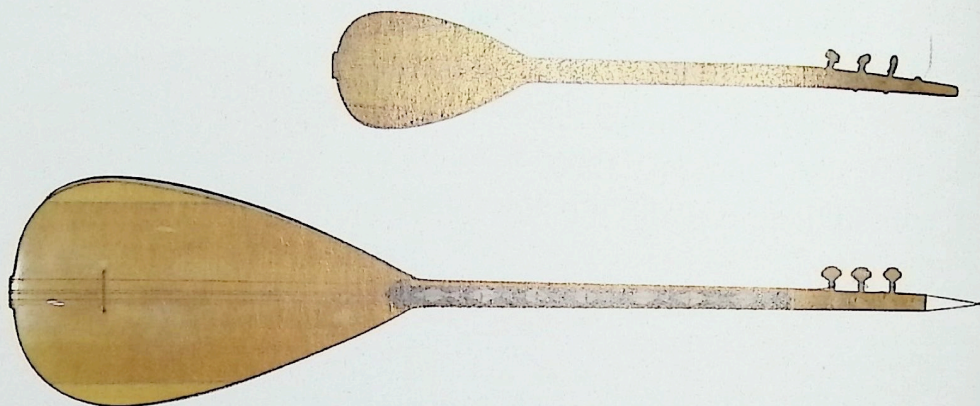
Նվագելու ժամանակ սագը պահվում է կրծքավանդակի վերևի մասում, աջ ուսին հավասար: Սագի վզիկը պահվում է բարձր: Որոշ երաժիշտներ հարմարության համար սագը կապում են ուսապարկից:

Սագի հնչողությունն արծաթային է և աչքի է ընկնում իր մաքրությամբ, փափկությամբ և զրնգային հնչեղությամբ: «Սասունցի Դավիթ» էպոսում սագը բնորոշվել է իբրև «քաղցր, քաղցր ձայն»:

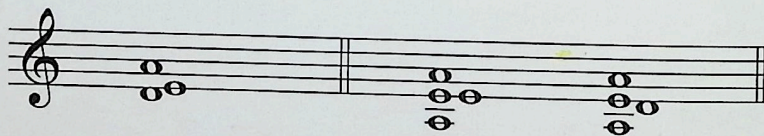
Սագը հիմնականում գուսանների և հետո աշուղների (ժողովրդական պոետներ) նվագարան է:

Աշուղների երգերը, որոնք իրենց բնույթով եղել են և կան սիրային, հերոսական, հայրենասիրական և երգիծական, նվա-

գակցվում են սազի օգնությամբ: Հիմնական երգերի միջև էպի-
գրդիկ ձևով նվագում էր սազը իբր նախաբան (գյաֆ):

Երաժիշտները սազը օգտագործում են անսամբլներում և
նվագախմբերում: Իբրև երաժշտական նվագարան նա մեզա-
նում տարածում չստացավ:

Ժող. սազի լարվածքը

նվագ. սազի լարվածքը

ԶԱՆԳՅՈՒՐ – Սանձաձև կամ 8 անկյունաձև գործիք է: Եր-
կարությունը՝ 600 մմ, ունի 4-6 լար: Ձայնը հանվում է մզրափով:
Օգտագործում էին գուսանները՝ իրենց երգերը նվագակցելու
համար: Զանգյուրը հանդիպում էր գյուղերում մինչև 19-րդ դարի
կեսերը:

ԹԱՌ – Տարածված է այսրկովկասյան հանրապետություններում: Օգտագործում են պրոֆեսիոնալ երաժիշտները *սոլո* և *անսամբլում*: Առաջներում թառը օգտագործում էին սազանդարները՝ քամանչայի և դափի հետ: Սազանդարների ծրագրում ընդգրկված էին երգեր, գործիքային ստեղծագործություններ և արևելյան այլ մեղեդիներ, որոնք թառի շնորհիվ ձեռք են բերում հարուստ զարդաքանդակներով հագեցված երաժշտական երանգավորում:

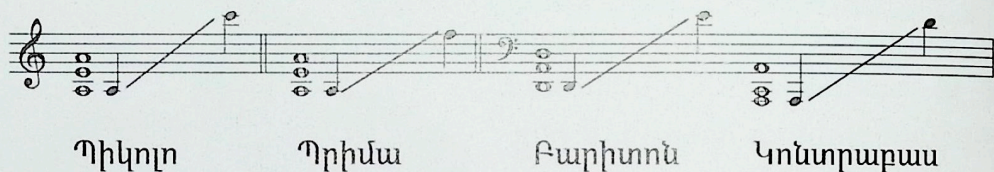
Մինչև Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը սազանդարները նվագում էին դուքաններում, ռեստորաններում, դայֆախաններում, իսկ խորհրդային շրջանում երաժիշտները ելույթ են ունեցել ակումբներում, էստրադայում, ռադիոյով և հեռուստատեսությամբ:

Սերնդեսերունդ փոխանցվում էր թառի կատարողական արվեստը, բայց քչերն էին հաջողում կատարելությամբ տիրապետել այս նվագարանին:

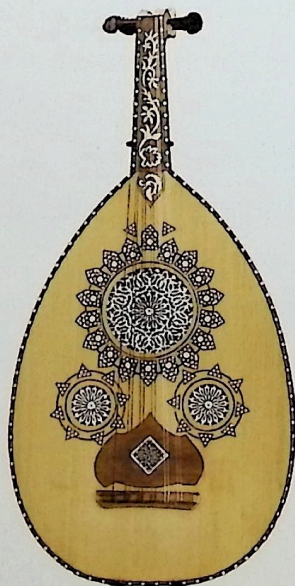
Այժմ ուսումնական հաստատություններում թառը ուսումնասիրում են պրոֆեսիոնալ մակարդակով: Նա մեծ պահանջարկ ունի պրոֆեսիոնալ և ինքնագործ անսամբլներում:

1925 թ. Վարդան Բունին նորոգեց թառը կվարտո/ կվինտային համակարգով:

1. Պիկոլո (8-7 լար)
2. Պրիմա (8 լար)
3. Բարիտոն (6 լար)
4. Կոնտրաբաս (6 լար)

Ավելի հայտնի թառահարները ազգությամբ հայ էին, նրանք մնացել են պատմության մեջ իբրև վիրտուոզներ՝ Սողոմոն Սեյրանյան, Բալա Մելիքյան, Աշոտ Գասպարյան, Արամ Մերանգուլյան, Արամ Նիկողոսյան, Հրանտ Թորոսյան, Շահեն Բեգլարյան, Ալեքսանդր Սարգսյան:

ՈՒԴ – Բազմալար (6-7 լարանի) նվագարան է, խորը իրանով, կարճ և լայն վզիկով, առանց լադերի և ձկված գլխիկով: Իրանի երկարությունը՝ 480 մմ, ամենամեծ լայնությունը՝ 360 մմ, վզիկի երկարությունը՝ 195 մմ, գլխիկինը՝ 205 մմ, կորպուսի խորությունը՝ 200 մմ: Բացի երեսի մասից, նվագարանի մնացած բոլոր մասերը պատրաստվում են ընկուզենու փայտից, իսկ երեսի մասը լինում է եղևնուց կամ սոճուց, որի վրա լինում է նախշապար երեք անցք: Անցքերից ներքև գտնվում են զրահիլ և լարապահիչը:

Ուղն ունի 6 լար, որից 5-ը՝ զույգ լարեր են, իսկ վերջինները՝ միայնակ: Լարերի դասավորությունը առանձնահատուկ է՝ կենտրոնում գտնվում են աղիքային լարերը, իսկ ծայրամասերում դասավորված են բասային լարերը՝ փաթաթված կանդիլներով:

Լարվածքը՝ կվարտա, կվինտա, օկտավա ինտերվալային հարաբերությամբ:

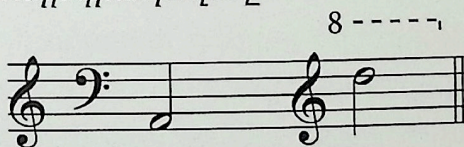
Ձայնաշարը խրոմատիկ է՝ 3 օկտավայի սահմաններում: Օժտված է փափուկ թավ տեմբրով: Նվագում են փետուրի և մզրափի օգնությամբ:

Ուղը սեղմում են կրծքին՝ կորպուսի կողմը հենելով կատարողի ծալված ծնկին:

Ուղն իբրև նվագախմբային, անսամբլային և մենակատար նվագարան լայն տարածում է ստացել Հայաստանի Հանրապետությունում:

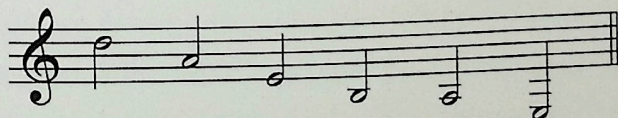
Գործիքը տրանսպորտային է *in g* և *in c*

Ուղի դիսպազոնը

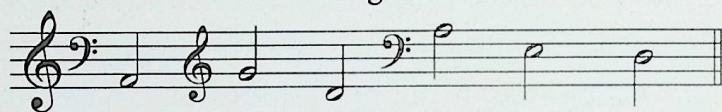
Ուղի լարվածքը

in c

Ուդի լարվածքը

in g

Ուդի մեղեդիները գրառելիս օգտագործվում է հիմնականում սոլի, մասամբ նաև բասի բանալի:

ՔԱՆՈՆ – Բազմալարային, հարթ կորպուսով նվագարան է: Երկարությունը՝ 800-900 մմ, լայնությունը՝ 380-400 մմ:

Կորպուսը սեղանաձև է: Վերին դեկան չինարի փայտից է, որի ստորին մասում ձգվում է կենդանու թաղանթ: Երեսի մասում գտնվում են 3 խոշոր անցքերը նախշապար, որոնք ծառայում են իբրև ռեզոնատոր: Ներքևի և կողքերի տախտակները լինում են թխկուց: Լարերը լինում են երեքական խմբերից: Ունի ընդամենը 72-74 լար: Աղիքային լարերը ամրանում են փայտյա ծայրերի վրա, որոնք լարվում են բանալիի օգնությամբ: Լարերը հենված են թաղանթի վրա ամրացված կամրջակին:

Լարվածքը դիատոնիկ է:

Քանոնը հաճախ կատարելագործվում է, ինչի շնորհիվ ձայնասահմանը մեծանում է՝ ընդգրկելով փոքր օկտավայի սոլ-ից մինչև երրորդ օկտավայի դո (C), ռե (D), մի (E), ֆա (F) հնչյունները:

Քանոնը նվագելու ժամանակ դրվում է ծնկներին կամ աթոռին, երկար մասով դեպի կատարողը, որ և ցուցամատերի միջոցով (որոնց ամրացված են մետաղյա մզրափները) հարվածում է լարին:

Քանոնի ձայնը արտահայտիչ է, միաժամանակ՝ փափուկ, ունի տեխնիկական մեծ հնարավորություններ: Մեղեդին նվագում են աջ ձեռքով, իսկ ձախ ձեռքը նվագակցում է աջին:

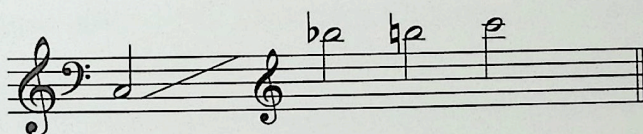
Քանոնին բնորոշ են արպեջիոն, վերընթաց գամմաները, սեգ-վենցիոն դարձվածքները և մեղեդին զարդարող մելիզմները:

Քանոնը համարվում է մենակատար և անսամբլային նվագարան:

Վերջին տարիներին քանոնը լայն տարածում ստացավ Հայաստանում: Հիմնականում քանոնին տիրապետում են պրոֆեսիոնալ երաժիշտները:

Քանոնը հիշատակվում է 16-րդ դարից: Տապանաքարերի վրա պատկերված են երեք տիպի քանոններ՝ բաս, պրիմա և պիկոլո:

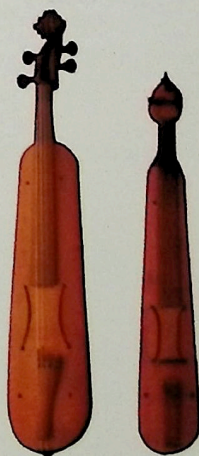
Քանոնի դիապազոնը

Քանոնները լինում են *in g*, *in d*, *in c*

ՔԱՄԱՆԻ – Ժողովրդական լարային աղեղնային նվագարան է՝ կլորացած իրանով, վերջավորությունը դրվում է մետաղյա հենարանի վրա կամ՝ չի դրվում: Երեսի դեկան փոքր-ինչ ուռուցիկ է, իսկ ներքևինը՝ հարթ: Երեսի փայտի վրա գոյություն ունեն նախշապար անցքեր, որոնք ծառայում են իբրև ռեզոնատոր:

Վզիկի վրա ամրացվում է փայտյա գրիֆ, որը դուրս է գալիս մինչև երեսը:

Գլխիկի վրա ամրացվում են ականջներ, որոնք հիշեցնում են ջութակի գլխիկին: Երկարությունը՝ 500-800 մմ: Լարերը մետաղից են: Լինում են 3-12 լարանի քամանիներ: Քամանիները լինում են փոքր և մեծ: Հանդիպում են 3 տեսակներ.

1. 3 կամ 4 լարանի

2. 3 լարանի (4 մելոդիկ նվագող լարերով՝ ձգված գրիֆի վրա):

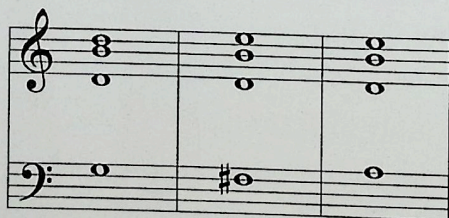
3. 4 զույգ ռեզոնատորներով, որոնք անցնում են գրիֆի տակից և փաթաթվում են ստորին ականջների վրա (հիշեցնում են ջութակի նախատիպը համարվող վիոլադամուր նվագաբանին):

Լարվածքը կվարտո-կվինտային է, իսկ գրիֆի տակից անցնող լարերը լարվում են կվինտա կամ օկտավա վերև հիմնական լարվածքից:

Քամանին նվագում են ուղղահայաց դիրքով: Հիմնականում նվագում են գուսանները և աշուղները (օրինակ՝ Զիվանին): Վարդան Բունին 1920թ. վերակառուցել է քամանին՝ պրիմա, ալտ, բաս և կոնտրաբաս:

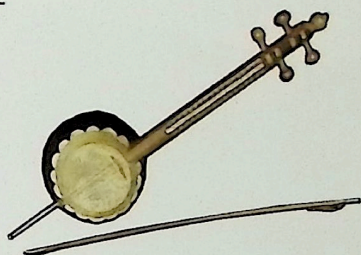
Այժմ հանդիպում են ավելի կատարելագործված քամանիներ, որոնք նման են ջութակի:

Քամանիի լարվածք

ՔԱՄԱՆԶԱ – Տարածված է այսրկովկասյան հանրապետություններում:

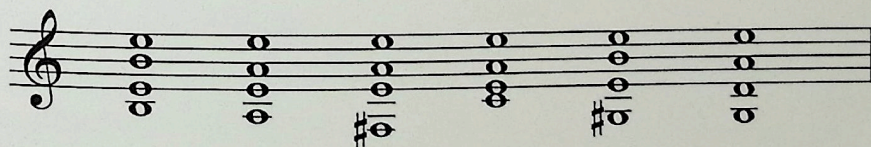
Քամանչան պրոֆեսիոնալ երաժիշտների և ժողովրդական պոետների նվագարան է: Սայաթ-Նովայի խոսքերով՝ քամանչան հայ ժողովրդի երաժշտական կյանքում մեծ դեր է կատարել:

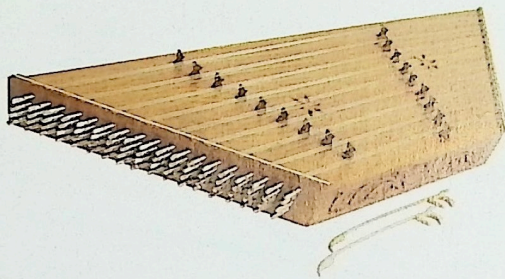

Քամանչան հույզերի և զգացմունքների արտահայտիչն է եղել: Գուսանները և, ավելի ուշ, աշուղները իրենց երգերը նվագակցել են քամանչայով: Մինչև 19-րդ դարը քամանչան եղել է 3 լարանի, հետագայում ավելացել է չորրորդ լարը: Երաժիշտ, վիրտուոզ քամանչահար Սաշա Օգանեզաշվիլին, ով ազգությամբ հայ էր (Օհանյան) և Երևանի կոնսերվատորիայի քամանչայի առաջին դասատուն, ավելացրել է չորրորդ լարը, ներդրել է քառալար քամանչան և լարվածքը դարձրել կվարտո կվինտային (առաջներում քամանչան թառի և դափի հետ կազմել է սազանդարային տրիո):

Վարդան Բունին 1920-40 թթ. ստեղծեց քամանչաների ընտանիք (պրիմա, ալտ, թավջութակ, կոնտրաբաս-կվինտային լարվածքում):

Քամանչայի լարվածքներ

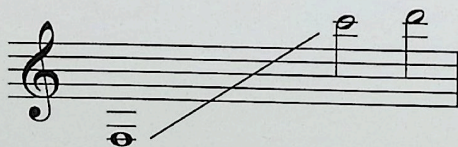
ՍԱՆԹՈՒՐ – Փայտյա սեղանաձև նվագարան է, երկարությունը՝ 730-950 մմ: Երեսի տախտակի վրա կան աստղաձև անցքեր: Լարերը մետաղից են և ամրացվում են

երկաթյա ականջների վրա: Երկու, երեք խմբանի լարերը լարվում են ունիսոն, խրոմատիկ դասավորությամբ: Ընդհանուր դիապազոնը 2-ից մինչև 2 ½ օկտավա է: Սանթուրը նվագում են հորիզոնական դիրքով՝ ծնկներին կամ հատուկ հենարանի վրա դրված, փայտիկներով կամ մետաղյա մուրձիկներով հարվածելով: Սանթուրը իր հնչողությամբ հիշեցնում է զանգերին և ունի նուրբ հնչողություն:

Տարածված էր հիմնականում քաղաքային երաժշտական կենցաղում:

Սանթուրը մոռացության էր տրված: Նա վերածնունդ ապրեց Երևանի կոնսերվատորիայում, որտեղ կա սանթուրի դասարան:

Սանթուրի դիապազոնը

ՀԱՐՎԱԾԱՅԻՆ ՆՎԱԳԱՐԱՆՆԵՐ

ԴԱՓ (դավալ) – Կլոր փայտյա օղակ է, մի կողմից ձգված հորթի կաշվով: Փայտե շրջանակի ներսի մասը զարդարված է լինում սադաֆե նախշերով, շրջանակից կախվում են մետաղյա զանգուլակներ:

Դափը լինում է տարբեր չափսերի՝ լայնությունը՝ 45-55 մմ, տրամագիծը՝ 200-480 մմ: Նվագելուց առաջ թաղանթը շփում են ձեռքի ասիով կամ տաքացնում արևի տակ կամ կրակի վրա: Վիրտուոզ վարպետները նվագելու ժամանակ կատարում են տարբեր շարժումներ (բարձրացնում են վեր և թափահարում և այլն):

Դափի հնչողությանը մասնակցում է օղակների զրնգոցը, որը հնչողությանը տալիս է նոր երանգ:

Դափ նվագողը հաճախ հանդես է գալիս իբրև երգիչ:

Դափի նվագը կրում է իմպրովիզացիոն բնույթ՝ ռիթմիկ հարուստ պատկերներով: Դափը լայնորեն տարածված է նվագախմբերում և անսամբլներում:

ԳՈՍ – Երկկողմանի մեծ թմբուկ է, որին հարվածում են տարբեր ձևի երկու փայտե հարվածիչներով: Պատրաստվում է կավե կամ պղնձյա խորը կորպուսից: Ունի ուժեղ հնչողություն: Օգտագործվել է զինվորական զորամասերում որպես ազդանշան՝ թշնամուն ահաբեկելու համար:

ՆԱՂԱՐԱ (դիպլիպալիտո) -

Բաղկացած է կավե տարբեր չափսերի երկու խոր ափսեններից (քարձրությունը՝ 170 մմ, տրամագիծը՝ 70 և 120 մմ): Ափսենների մակերեսին դրվում է ուղտի կաշի, որը ձգվում է կաշվե նեղ թելերով: Ափսենները ներկված են կարմիր գույնով,

սև և դեղին զարդանախշերով հարստացած:

Նաղարան չունի որոշակի լարվածք: Նվագում են իլիկաձև փայտիկներով:

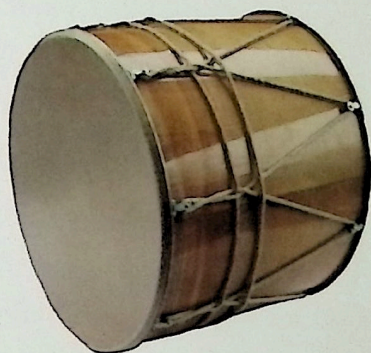
Հայաստանում լայն տարածում չստացավ:

Վարդան Բունին նաղարան օգտագործեց տոնիկ-դոմինանտային լարվածքով (ձկան կաշվով և ամաններից ամրացված զանգով):

ԴԱՊԻԿՅԱ - Միակողմանի թմբուկ է, խորը ափսեաձև, որն ամրացվում է թևի տակ: Հարվածում են մատերի ծայրով և ձեռքի ափով:

ԴՀՈԼ – Երկկողմանի թմբուկ է լայն ձկված կողով և երես-պատված է հորթի կամ ոչխարի կաշվով: Թաղանթներից մեկը ավելի հաստ է, քան մյուսը և ձգվում է պարանի օգնությամբ: Կողի փայտը ներկվում է կարմիր գույնով: Չափսերը տարբեր են՝ լայնությունը՝ 300-400 մմ, տրամագիծը՝ 340-500 մմ: Չայ-

նը հնչեցվում է փայտերի կամ ձեռքի օգնությամբ: Երկկողմանի նվագի ժամանակ հաստ փայտով հարվածում են վերևից հաստ թաղանթին, իսկ բարակ փայտով՝ ներքևից բարակ թաղանթին:

Դիողը հիմնականում օգտագործվում է տարբեր նվագախմբերում (առանձնապես զուռնաչիների):

Անցյալներում դիողը օգտագործում էին զինվորական շքերթների ժամանակ:

Մեծ դիողը կոչվում է ԳՈՍ:

ՄԱՆՎԵԼ ԲԵԳԼԱՐՅԱՆ

1922–2002

 Մանվել Բեգլարյանը ծնվել է Թիֆլիսում, 1922 թվականին, վանեցիների ընտանիքում: Հայրը՝ Կարապետ Բեգլարյանը, Ջերմուկ առողջարանի հիմնադիրներից էր, որպես գլխավոր բժիշկ աշխատել է մինչև 60-ական թվականները՝ արժանանալով Հայաստանի վաստակավոր բժշկի կոչմանը: Մայրը՝ Աստղիկ Բեգլարյանը, շատ երաժշտական կին էր, սիրում էր երգել որով իր ազդեցությունն ունեցավ որդու ժողովրդական երաժշտության ստեղծագործությունների վրա:

Մանվել Բեգլարյանը 1941-1945թթ. մասնակցել է Հայրենական մեծ պատերազմին, որից հետո ուսանել է բժշկություն, բայց երաժշտության հանդեպ սերն ավելի զորեղ գտնվեց:

Թողնելով բժշկությունը, Մանվել Բեգլարյանն ընդունվեց Ռոմանոս Մելիքյանի անվան երաժշտական ուսումնարան: Ավարտելուց հետո ուսումը շարունակեց Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի ջութակի բաժնում, որն ավարտեց 1951-ին որպես ջութակահար և մանկավարժ:

Ստեղծագործելու ձգտումը շատ մեծ էր: 1954-ին Մանվել Բեգլարյանը կրկին ընդունվեց Երևանի պետական կոնսերվատորիա արդեն կոմպոզիցիայի բաժին, որն ավարտեց 1959-ին՝ որպես կոմպոզիտոր:

Ուսմանը զուգահեռ Մանվել Բեգլարյանը երկար տարիներ աշխատել է Հայաստանի ֆիլհարմոնիկ նվագախմբում որպես առաջատար ջութակահար: Նա միշտ ձգտել է հասնել նոր բարձունքների, ստեղծագործել է, դասավանդել, ինչպես նաև զբաղվել է դիրիժորական գործունեությամբ, կատարելագործվել որ-

պէս երաժիշտ ու արվեստագետ՝ փորձելով իր գործունեությունը ծավալել երաժշտական տարբեր ասպարեզներում:

Հայ ժողովրդական երաժշտական արվեստի մեծ վարպետ Թաթուլ Ալթունյանի հրավերով Մանվել Բեգլարյանը 1968-1973 թվականներին աշխատեց Հայաստանի երգի-պարի վաստակավոր անսամբլում որպէս գործիքային մասի ղեկավար, իսկ դրանից հետո 1974 թվականին հրավիրվեց Հայաստանի Ռադիո և Հեռուստատեսություն՝ որպէս Արամ Մերանգուլյանի անվան ժողովրդական նվագարանների վաստակավոր անսամբլի գեղարվեստական ղեկավար և գլխավոր դիրիժոր, պաշտոններ, որոնք նա վարեց անընդմեջ շուրջ 20 տարի: Այդ ժամանակ ստեղծվեցին հայ ժողովրդական երաժշտության բազմաթիվ ստեղծագործություններ, հայ գուսանական երգերն ստացան ավելի լայն տարածում, համատարած կատարվում և ձայնագրվում էին հայ կոմպոզիտորների ստեղծագործությունները: Իր անձնուրաց ու նվիրված աշխատանքով Մանվել Բեգլարյանը հայ ժողովրդական երաժշտության կատարողական արվեստը հասցրեց բարձրագույն մակարդակի:

1974-ից Մանվել Բեգլարյանը Խորհրդային Միության և Հայաստանի կոմպոզիտորների միությունների անդամ է:

Նա իր ստեղծագործական գործունեության ընթացքում աշխատել է անվանի շատ երգիչ-երգչուհիների, ինչպէս նաև նշանավոր երաժիշտ-մենակատարների հետ:

Համագործակցել է անվանի հայ կոմպոզիտորների և բանաստեղծների հետ: Գրել է բազմաթիվ ստեղծագործություններ, գործիքավորել և ձայնագրել հազարից ավելի երգ-երաժշտություն, որոնց մեծ մասը պահվում է Հայաստանի Հանրային Ռադիոյի «Ոսկե ձայնադարանում»:

Մանվել Բեգլարյանը մեծ նշանակություն էր տալիս երիտասարդ սերնդի կրթությանն ու հայեցի դաստիարակությանը: Դասավանդելով Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայում գործիքագիտություն և գործիքավորում, նա ջանք ու եռանդ չէր խնայում հայ ժողովրդական երաժշտության գաղտնիքները փոխանցելու կրտսեր սերնդին: Այդ նպատակով նա ստեղծեց «Գործիքագիտություն» դասագիրքը և աջակցեց կոնսերվատորիայի ժողովրդական նվագարանների ուսանողական անսամբլի ստեղծմանը և կայացմանը:

Կարևորելով հայ երաժշտական արվեստի զարգացումը, Մանվել Բեգլարյանը հրատարակեց հայ կոմպոզիտորների ժողովրդական գործիքների «Ընտրանի պարտիտուրներ» գիրքը, որը երաժշտագետները բարձր գնահատեցին:

Մանվել Բեգլարյանը կյանքից հեռացավ 2002 թվականի նոյեմբերին՝ 80 տարեկան հասակում:

Նա թողեց մշակութային հարուստ ժառանգություն, որից օգտվելու են ապագա սերունդները:

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն 3

ՓՈՂԱՅԻՆ ՆՎԱԳԱՐԱՆՆԵՐ

Բազմափող սրինգ, Սրինգ 6

Փայտյա սրինգ, Մետաղյա սրինգ 7

Բլուլ, Շվի, Սուսակ 8

Պեպուկ, Թութակ 9

ՓՈՂԱՅԻՆ ՆՎԱԳԱՐԱՆՆԵՐ (ԵՂԵԳՈՎ)

Պկու (պլկան), Պարկապգուկ (տիկ) 11

Դուդուկ 12

Զուռնա 13

Փող 14

ԼԱՐԱՅԻՆ ՆՎԱԳԱՐԱՆՆԵՐ (ՄՋՐԱՓԱՅԻՆ)

Սազ 15

Զանգյուր 16

Թառ 17

Ուդ 18

Քանոն 20

Քամանի 21

Քամանչա 23

Սանթուր 24

ՀԱՐՎԱԾԱՅԻՆ ՆՎԱԳԱՐԱՆՆԵՐ

Դափ (դավալ), Գոս 25

Նաղարա (դիպլիպախտո), Դապիկյա 26

Դիդլ 27

Մանվել Բեգլարյան (կենսագրություն)..... 28

Մանվել Բեգլարյան

ԳՈՐԾԻՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հայ ազգային նվագարաններ

Մասնագիտական խմբագիր՝

Նորայր Դավթյան

Խմբագիրներ՝

Գևորգ Յազիչյան, Բաբկեն Սիմոնյան

Համակարգչային շարվածքը՝

Նունե Սամվելյանի

Համակարգչային էջադրումը և ձևավորումը՝

Հերմինե Վարդանյանի

Կազմին՝

Մերուժան Խաչատրյանի

«Նատյուրմորտ՝ հայ երաժշտական նվագարաններով»

կտավը (2007)

ISBN 978-9939-60-984-3

9 789939 609843

Տպաքանակը՝ 350 օրինակ:

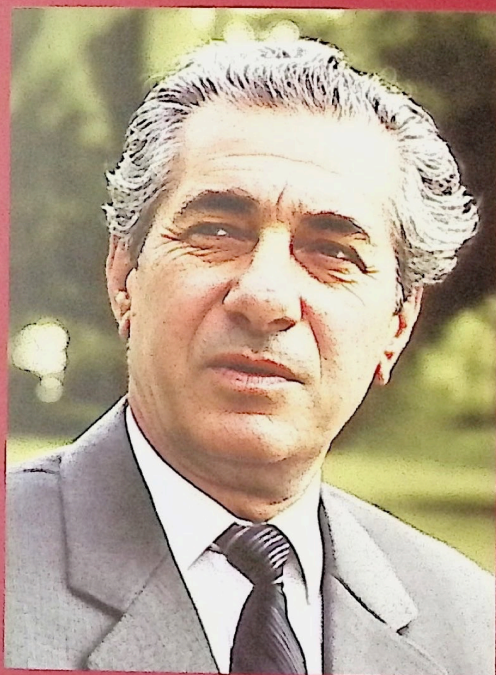
«ՎՄՎ-ՊՐԻՆՏ»

Տպագրվել է «ՎՄՎ-ՊՐԻՆՏ» ՍՊԸ հրատարակչության տպարանում

Հասցեն՝ Ազատության 24/11, հեռ. 28 54 28

Էլ. փոստեր՝ vmv_print@yahoo.com, info@vmv-print.am,

Կայք՝ www.vmv-print.am

Մանվել Բեգլարյան – Կոմպոզիտոր, դիրիժոր, մանկավարժ: ՀԽՍՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, պրոֆեսոր:

Ֆիլհարմոնիայի սիմֆոնիկ նվագախմբի ջութակահար (1946-1965), Թաթուլ Ալթունյանի անվան երգի-պարի անսամբլի նվագարանային մասի ղեկավար (1968-1972), Հայաստանի հեռուստատեսության և ռադիոյի պետական կոմիտեի Արամ Մերանգուլյանի անվան ժողովրդական նվագարանների վաստակավոր անսամբլի գեղարվեստական ղեկավար և գլխավոր դիրիժոր (1974-1995):